

Govor, psihologija, terminologija.

Karakteriologiška študija.

(Nadaljevanje.)

Ako hočemo posebnosti slovenskega jezika razkriti, moramo tedaj preiskati njega izraze in izražanje in to najprej prvotno, samoraslo izražanje, prvobitne izraze, zato da dobimo prvotno nepokvarjeno naziranje.¹⁾ Potem bi imel priti na vrsto vsakateri ostali izraz veljavnega govora, ki je po pravi jezikovni analogiji, po »jezikovnem čutu«, narejen, tedaj sekundarno izražanje, ki izvira iz onega primarnega in na njega podlagi²⁾

¹⁾ P. objektivno naziranje v izrazu »sram te bodi«, pasivno v izrazu »... da mi je delo prestano« itd. — Prvotno samoraslo izražanje in izraze imenujemo frazeologijo in fraze, oboje, kakor bomo videli, v najširšem pomenu. To bi bil historički in primerjevalni del preiskave, del, ki naj pokaže prvotno, ali prav: tisto naziranje, ki je bilo podstava govoru, sedaj veljavnemu, narodno slovensko naziranje.

²⁾ Tudi ta del preiskave bi moral biti zgodovinski in primerjevalen, oba dela pa vseskozi na psihološki podlagi. — Kaj bi bilo prevzeti kakor podstava v prvi del, kaj kakor nje razvoj v drugi del, za to bi se bilo seve treba zediniti; morda bi bilo možno vzeti za mejo 16. stoletje, bržkone pa kak poznejšnji čas. Za nas je principijalne važnosti le to, da ločimo jezik pred vrhuncem razvoja (narodno slovenskega) in za njim, in ta vrhunec bi se že dal določiti. Na vsak način je treba ločiti za govor dva štadija: štadij prvobitnega, sporočenega govora (s frazo: govora, kakor ga je Bog dal in ga nam je mati vcepila), in štadij izpremenjevanega govora t. j. govora, ki se nam (spričo tujih vplivov) sproti izpreminja. Prvi govor se naučimo mehaniški, t. j. prej govor, potem misel, drugi narobe, t. j. logiški. — Opomnim, da štejem med izraze (v širjem zmislu) tudi korene in ponekod celo zloge; izraz v pravem pomenu pa je šele tam, kjer je zveza najmanj dveh samostojnih ali prvotno samostojnih govorskih elementov, ako so elementi v kakršnikoli taki zvezi, da se determinujejo. Prvi in poglavitni reprezentant take govorske zveze je po logiški plati seveda stavek, to je cepitev skupne predstave ali misli (sodbe) v novo logiško zvezo posameznih miselskih delov (razsodbo, gl.

Utrjen, prvobiten ali primaren izraz imenujem prvotno frazo; tak izraz nam je reprezentant prvotnega (narodnega, slovenskega) naziranja, ki je, kakor smo rekli, začetnik, »spiritus rector« vsakega izraza. Vesoljna skupnost teh in pa vseh ostalih fraz in izrazov je potem ona skupnost asocijativnih govorskih spredaj). Potlej pa so govorske zveze tudi besede, same zase in v fleksiji, atributivne, objektivne in adverbijalne zveze itd.

Vse to treba zdaj še nekoliko pojasniti, zakaj, kakor sem že rekel, te stvari so popolnoma nove, in ne more se zahtevati od nikogar, da bi mu šlo vse to kar tako v glavo. Tudi, kdor je Wundta preštudiral, ne. Zakaj prvič je Wundt psiholog, torej preiskuje jezik za psihologijo, ne pa psihologije za jezik; in drugič pravi Wundt sam: »... die Mannigfaltigkeit unserer Sprachformen (ist) ebenso unerschöpflich, wie die der äußeren. Jene variieren von Sprache zu Sprache, ja von Dialekt zu Dialekt, und in der Verfolgung dieser Abstufungen, vor allem auch innerhalb unserer Kultursprachen, besteht zweifellos eine der wichtigsten Aufgaben einer Psychologie der Einzelsprachen und der Volkscharaktere. Der allgemeinen Völkerpsychologie liegt jedoch dieses Gebiet ferne. Sie muß sich darauf beschränken, die wichtigsten Unterschiede unserer Sprachformen hervorzuheben ... um aus den so gewonnenen Entwicklungsstufen der inneren Sprachformen ein allgemeines Bild menschlicher Geistesformen zu gewinnen. W. V. II. pag. 408. i. nst. — Wundt tedaj ne piše jezikovne psihologije posamnih narodov in jezikov. Tudi ne karakterijologije, ampak splošno psihologijo. — Pač pa povdari Wundt (Sprachgeschichte und Sprachpsychologie mit Rücksicht auf B. Delbrücks »Grundfragen der Sprachforschung« von W. Wundt, Leipzig 1901): »... daß sich Sprachgeschichte und Sprachpsychologie der Notwendigkeit hilfreicher Wechselwirkung mehr und mehr bewußt werden ... und daß ... der sicherste Weg, die ... Mängel (sc. der Sprachpsychologie) zu tilgen, darin bestehen wird, daß die Sprachwissenschaft selbst sich der Sprachpsychologie, als eines ihr von Rechtswegen zukommenden Gebietes annimmt ...« (l. c. pag. 109/10.) Torej bo morda celó jezikoslovca kako pojasnilo dobrodošlo. Saj moj namen je prav ta, da bi kaj pripomogel do spoznanja, da sta si jezikoslovje in jezikovna psihologija sestri, ki druga brez druge shajati ne moreta. Če bo od tega dela kaj pozitivne hasni, mi bo to v dobro vzpodbujlo. — Prosim, da se prizanese prvemu poskusu; vsakdo bo lahko iz njega presodil, da je bilo treba porabiti zanj ne samo dela starejšega filozofskega jezikoslovja in moderne, posebno eksperimentalne psihologije, ampak tudi dela iz logike in nje ožje panoge »Erkenntnistheorie«; prezreti pa tudi ni bilo splošnih psihologijskih in filozofskih stvari, kolikor se razprave tičejo. — Opomniti pa moram, da mi za razpravo ni bilo na razpolago strokovnih časopisov, kar naj blagovoli v poštevek priti.

zvez, ki smo jo kakor jezikovno »duševno glavnico« imenovali prvo podlago vsaki nadalnji, vsaki logiški misli.

Izraz, in to pravi narodni izraz, je torej reprezentant in duša govora, in ne beseda. —

Zdaj pogledjmo llešičeve teze; videli bomo, da bodo ubile

Prva in poglavitna pridobitev moderne psihologije je za našo razpravo ta, da je stavek zibelka misli in govora, da je prvobitna oblika govorjenja in mislitve.

Resnico tega izreka so sprejeli za dokazano ne le moderni psihologi, ampak tudi novejši jezikoslovci, da imenujem Brugmanna kot kuma primerjevalnega historijskega jezikoslovja, in Sütterlina, kateri, dasi nasprotnik Wundtov, vendar pravi: »Diese neue Auffassung erinnert ohne Zweifel an das Ei des Kolumbus«. In tudi Delbrück, oče naše dozdanje indoevropske sintakse, se pošteje pristaša tega nazora (prim.: Delbrück Grundr. pag. 138. i. nstp.), Gabelentz pa, najznamenitejši zastopnik splošnega jezikoslovja, dasi sam izjavlja, da ni nikoli hodil v psihologiško šolo — ima Wundtovo definicijo stavka skoraj po besedah v svoji »Sprachwissenschaft«. Znamenito je to, da je izšla ideja o pravi naravi stavkovi iz področja splošnega jezikoslovja, ki je moderni psihologiji v podstavo.

Pridobitev se torej ne da več opovreči, in treba jo je sprejeti z vsemi konsekvencami. Poglavitna konsekvenca je ta, da se skupine besed (Wortfügung) in posamezne besede (Einzelwort) šele iz stavka izluščijo, da se šele v stavku rode! Posamezne besede nimajo zatorej samobitnosti, in njih samostojnost je le relativna, ker jim je ne daje beseda kot taka, ampak šele njih okolica in zveza. Za naše stališče in za stališče nasproti dozdanjemu gojenju jezikoslovja sploh je to spoznanje imenitnost prve mere; to bomo videli pozneje, ko se pokaže, da se je gojilo vse dozdanje jezikoslovje, ki mu je bila vsaka beseda samostojen individij, brez ozira na zvezo, kar pripozna sam Brugmann, saj pove, da je dozdanja razporeditev v jezikoslovju pomankljiva, in da jo sam ima le zategadelj, ker še nima boljše.

Stavek je potemtakem prva in pa splošno človeška oblika misli in govora. Kod pa nam bo poiskati v njem značilnih posebnosti? Jasno je, da po dveh straneh: prvič po strani stavkovega izhoda, drugič po strani njegovega razvoja. Drugo vprašanje bomo točneje obravnavali v tretjem, jezikovnem delu; zdaj se zavzemimo za prvo, za vprašanje o zgodovini stavkovega spočetja in rojstva. Samo toliko naj še prej omenimo o stavkovem razvoju, da ima stavek to svojstvo, da je že ob rojstvu razvit; v tistem hipu namreč, ko se stavek rodi, se analitiško razdeli na take posamezne dele, ki se drug na drugega nanašajo, pa so vendar samorasli in samostojni; so kakor udje organskega telesa. Zato jih imenujemo stavkove člene, in ti členi so štirojne vrste in značijo: predmet, njega svojstvo ali lastnost, njega »dejanje in nehanje« (nemško: Zustand,

same sebe tolikrat, kolikorkrat se bodo pregrešile zoper resnico tega stavka.

Ilešič pravi: »Naš slovenski pouk je bil doslej pouk o jezikovni obliki . . .« — Pustimo za sedaj psihologiško razmotranje in držimo se razmotravanja s stališča 19. stoletja t. j. s beseda, ki je Delbrück ne odobrava) in pa medsebojno nanašanje vseh teh treh členov drug na drugega. Razmerje (determinacijo) lastnosti in predmeta imenujemo atributivno razmerje, razmerje dejanja in predmeta predikativno razmerje; členi, kateri še podrobneje določujejo ti dve razmerji, atributivno in predikativno. Nanašajoči členi so: prepozicija, adverb in konjunkcija. Objekt je dopolnilo (!) predikatnega glagola (oz. bistven del njegov. (Po Wundtu.) —

Zdaj k prvemu vprašanju, vprašanju o izhodu, to je k spočetju in rojstvu stavkovemu.

To vprašanje je imenitno za nas zato, ker nam pojasni način naziranja in izražanja. Saj to je pač očitno, da, ako je pravo dete, se mu mora poznati potomstvo že ko pride na svet, in na čelu se mu mora poznati, katera dežela, katera stran ga je rodila. Stavek — to smo konštatorali že spredaj — je razsodba, ki je potekla iz skupne, splošne predstave; tej skupni, splošni predstavi smo rekli sodba ali sod (od: zdeti, -nem): Kakršen bo sod, t. j. skupna predstava, takšen bo stavek ali razsodba, ki iz skupne predstave poteče; način sodbe ali splošne predstave odloči za način razsodbe ali stavka. — Kaj je tedaj skupna (splošna) predstava ali sodba, na kak način se poraja in pa s katerimi znaki se poraja? To vprašanje treba premotriti, ako naj pridemo do načina izražanja.

Skupna predstava je, kakor pokaže že ime, skupek posameznih predstav, je sinteza posameznih predstav. Mislimo si za zgled — imenovali smo ga že spredaj — moža, ki drevo podira. Ves ta prikaz povzame človeška zavest po prvotnem zgol s čuti in se (po očesu in z mišičnimi čuti, Muskelempfindungen). Že svojstvo čutil je tako, da čutila sprejemajo pojave v se po kompleksih in ne po posameznih delih, recimo, neanalizirane. Trivialno pa dobro dopovemo to tako, da bi p. oko, ako ne bi nabiralo po kompleksih na splošno, skupno, ampak po podrobnih posameznostih, bilo bolj podobno mikroskopu, ko očesu. Ta zgled nam pove, da je bijologiška potreba, da so čutila in zavest ustvarjena kot so, da sprejemajo v se zunanje vtiske na splošno, po skupinah. Orijentiranje v teh skupinah je potem stvar nadaljnega delovanja zavesti (in tu je, kakor mislim, tudi prva podlaga za misel in nje procese). —

To skupljanje čutov po kompleksih imenuje Wundt asocijacijo po (spojitvah, asimilacijah,) komplikacijah; skupljanje se ponavlja tudi nadalje med komplikacijami čutov in produkti takih skupljanj posamezne predstave; in ako se več posameznih predstav skupi

stališča zgodovinskega in primerjevalnega jezikoslovja. Kdo izmed nas se je res učil in naučil kaj primerjevalne zgodovine pri jezikovnih oblikah?! Zgodovine o pomenu in rabi sufiksov in prefiksov pri deklinaciji in konjugaciji; o pomenu in pravi rabi glagolske akcije, časov in modov pri v splošen skupek, imenujemo ta skupek splošno, skupno predstavo, »aperceptivno sintezo«, ki jo bomo imenovali primarno sintezo. Taka primarna sinteza, skupna, splošna predstava, sodba ali sod, je imenovani prikaz moža drevo podirajočega, pa le dotlej, dokler nam je ta prikaz zares skupna predstava, še ne razkrojena po posameznih delih; saj smo videli, da razkrojba predstave na posamezne dele, med seboj drug na drugega nanašajoče se, t. j. na subjekt (mož) in predikat z objektom (podira drevo), je že razsodba ali stavek. O motivih take razsodbe gl. W. V. II. pag. 243. i. nstpn; mi se zavzemimo zdaj še za ostala svojstva skupne predstave. —

Prva podlaga za najpriprostejše skupne predstave, torej tudi za najpriprostejše jezikovne tvorbe so tedaj zaznavanja s čutili. Spominjamo se že iz tega, kar smo spredaj povedali, da so ta zaznavanja s čutili začetek sploh vsega našega duševnega delovanja; zaznavanja so substrat za asocijacije in tako tvorijo podlago za prvo, pravo duševno, torej tudi jezikovno delovanje. Prvotna skupna ali splošna predstava je torej vsekakor asocijativni skupek posameznih predstav iz zaznavanja s čutili. Gola asocijativna tvorba pa skupek ni, saj smo ga imenovali aperceptivno sintezo; še drug faktor mora priti k nji, da postane prava duševna sinteza. Ta faktor je duševna apercepcija; ta šele posamezne predstave zbere v eno samo skupno predstavo; apercepcija, ki tako deluje na ven, je po svoji notranji, občutniški strani, tedaj po svojem bistvu — pozornost! (Höfdding niti ne mara sprejeti pojma apercepcije, ampak pravi, da že beseda »pozornost« pove vse, kar nam izkušnja nudi; v. »Moderne Philosophen«, Vorlesungen, gehalten an der Universität in Kopenhagen im Herbst 1902 von Harald Höfdding, unter Mitwirkung des Verfassers übersetzt von F. Bendixen, Leipzig, Reisland 1905.)

Pozdeva se mi, da je Wundtova terminologija boljša. Apercepcija deluje tudi pri analizi; tam ji je pglavitna naloga, da skupno predstavo razkroji; pa še tam, navzlic temu, da razkraja, vendar ostane zvesta sami sebi, ker delov ne loči na prvotne, posamne predstave, ampak na take ude (stavkove člene), ki se še vedno drug na drugega nanašajo, torej takorekoč še vedno drug drugega drže! Tukaj pa, pri tvoritvi skupne predstave je edino le sintetiška; tukaj je pri nji edino to svojstvo, da vstvarja nekaj novega v primeri s posameznimi predstavami, iz katerih je, in to tako, da se skupek čuti za celoto. — Asocijacija in apercepcija seveda ne delujeta vsaka zase, ampak ne dasta se ločiti, delujeta skupaj: iz asocijacije posameznih različnih zaznav postane sama po

glagolih; zgodovine in primerjevanja pomenov in rabe slovenskih prepozicij, adverbov in konjunkcij; zgodovine stavkovih konštrukcij, perijod in njih postankov v jezikovnem življenju in njega porabi?? O objektivnem in subjektivnem, aktivnem in pasivnem, pozitivnem in negativnem izražanju, o frazeologiji,

sebi apercipcija sestavljene, skupne in enotne celote. Prim. Wundt l. c., od koder sem povzel posamezne podatke o skupni predstavi skoraj po besedah.

Naj tu zaradi orijentacije najprej omenim, da niso samo te skupne predstave, ki jih imamo zdaj v mislih, substrat za logiško analizo, t. j. za tvorbo stavka ali analitiške misli; ampak pozneje, na drugi stopnji jezikovega razvoja se analizujejo na taisti način nadalje produkti onih, t. j. prvotnih, čutskih logiških analiz, t. j. stavkovi členi in medsebojna razmerja stavkovih členov in to delovanje zavesti šele je pravo logiško delovanje misli; ž njimi skuša človek do dna spoznati naravo in zakone narave.

Toda za zdaj postojmo še pri skupni predstavi nastali iz čutnih zaznav; razmotriti nam je še o kakovosti teh primarnih splošnih predstav, t. j. o vprašanji, ali so vse primarne skupne predstave na enak način vstvarjene in kateri so njih poglavitni načini in znaki.

Da to pojasnimo, treba prej še razmotriti 1.) o vzrokih in povzročbi skupnih predstav in 2.) o načinu spoznavanja zunanje narave (objektov).

Da ostanemo najprej pri skupni predstavi, tedaj pri prvem vprašanju. — Prej smo rekli, da so posamezne predstave že v asocijaciji združene, da se pa vendar po sami asocijaciji še ne čutijo za enotno celoto, ampak zato da je treba še apercipcije. Zakaj ta tako j ne pristopi k asocijaciji in kdaj pristopi? — Tukaj je odločilna volja; apercipcija je namreč čin človeške volje — saj smo jo imenovali pozornost. Torej bo apercipcija pristopila k asocijaciji, kadar bo volja tako nagnila. Človeška volja se izteka v dejanja, in to najprej v dejanja na zunaj, na zunanje objekte; s tem se asocijacije zunanjih zaznav še bolj utrde, ako človek z dejanjem poseže v zunanji svet, se razume, da se bodo asocijacije za zavest tembolj po skupnih ločile in utrdile. To poseganje človeka v zunanjo naravo pa je najprej zgol mehaniško: »Zavest nima časa teoretiško baviti se s predmeti«, pravi Jerusalem (Lehrbuch der Psychologie von Prof. Dr. W. Jerusalem, dritte, vollständig umgearbeitete Auflage des Lehrbuchs der empirischen Psychologie, Wien, Leipzig, Braumüller; za šolsko rabo aprobirana knjiga, cit. Jer.; gl. str. 106); vzrok, da se zavest bavi z zunanjim svetom najprej le mehaniško, je zopet biološki, ker individij najprej gleda, da si zasede eksistenco. Šele ko zavest začenja mirno premetovati svet, stopi v zavesti na površje želja, zaznati zunanje predmete tudi po svoji inicijativi. S tem so prestopila dejanja volje z zunanjega polja, s katerim se je zavest prej edino bavila, na notranje, na

ki nam je vsem, lahko rečem da, deveta dežela, o vsem tem rajši pomolčim. Nič tega se nismo učili ne sploh, ne po pravilih in metodah znanstvene slovnice 19. veka, to je slovnice historijske in primerjevalne, o kateri Ilešič pravi, da nas je rešila tujih vzgledov (to je latinskega in grškega) in da se je svoje, na polje zavesti same. Voljo s tem poslom imenujemo notranjo voljo. Kakor hitro je meja z zunanjega polja človeške volje na notranje prestopljena, tako da se zahoče ne samo zunanji objekt, ampak tudi njega zaznava, je že tudi prestopljena meja od gole asocijacije zaznav do njih apercipcije (saj za asocijacijo je poglavitni karakteristikon mehaničnost, za apercipcijo pa volja); in iz asocijacije elementov posamezne zaznave postane po apercipciji jednotna celota, sestavljena iz različnih zaznav. — Tako torej vidimo, da skupno predstavo povzroči volja. —

Naivni, prvotni človek postoji precej dolgo na stališču golega zaznavanja in spoznavanja zunanjega sveta, pri primarnih splošnih predstavah in njih cepitvi. Tudi navaden človek sploh vidi svet tako, kakor mu ga čuti kažejo. To je tudi prvotno stališče naravoslovčev! Toda kakor že naivnega človeka skušnja uči temeljiteje misliti in drugače razbirati vtiske, kot jih čuti kažejo, tako se mora sčasoma proti naravi sploh spremeniti prvotno stališče človekovo: z mislimi spozna človek svet, kakršen je, ne z golimi čuti. (Conf. Grundriss der Psychologie von Dr. G. F. Lipps, Leipzig, Göschen 1903 pag. 18.). To se torej zgodi šele odtlej, ko se produkti prvotnih skupnih predstav začno logiško cepiti. Dokler to ni, dokler ostane človek pri skupnih predstavah samih in njih cepitvi, torej na zgol čutniški podstavi zaznav, toliko časa imamo prvotno ne kritiško naziranje.

In tako vidimo, da za prvotno naziranje odloči čutniška skupna predstava in nje analiza, torej prvotna, konkretna misel in ne abstraktna. Prvotnega naziranja z njega korelatom: **prvotnim izražanjem** nam je torej iskati **pri skupni predstavi iz čutniškega sveta zaznav** in pri nje analizi, prvotni, konkretni misli, ne pa pri sekundarni misli, analizovani že iz produktov one skupne predstave in iz abstraktnih pojmov.

Zdaj lahko uganemo, kakšno je prvotno stališče človekovo proti naravi: prvotni človek opazuje objekte zunanjega sveta z objektivnega stališča, reflektujoči pa s subjektivnega; oni šteje objekte samostojna bitja — včasih prišteje tem celo svoje lastno telo —, ta jih vidi s stališča svoje zavesti in jih presoja po njih odnošajih do samega sebe. — Vidimo, da je ta — subjektivna — stopnja naziranja po svojem razmerju do objektivne zvest pendent apercipivnega zaznavanja v primeri z nje sprednjo stopnjo: asocijativno skupljanje zaznavnih elementov in predstav: pri obeh odloči volja, pri apercipciji s tem, da hotoma asocijacijo spravi

zasnovala neodvisna od tujih vzgledov, torej tudi nemških! Kje je tista šolska slovnica?! In kdaj se je otesla nemškega kopita, ki se ga drži še dandanašnji!

Velikansko je delo Miklošičevo, lahko bi se bili iz njega naučili kaj za vse te reči, da, ali smo čepeli za nemškim

v inventar zavesti, pri subjektivnem naziranju s tem, da zunanje objekte in dogodka spravi v dotiko s samim seboj. Povdarim tudi dogodke, zakaj zanje velja prav vse, kar smo dozdej rekli za njih substrate, predmete ali objekte. — Izrazi: Vas postava veže, Sie sind gesetzlich verpflichtet — Misel me ima, ich trage mich (!) mit dem Gedanken — Nima me skrb, ich (bin, tue es) unbesorgt — Griža ga ima, er hat die Ruhr — Sram ga je, er schämt sich — Nič mu ni mar, er kümmert sich um nichts — Pri njem ni bilo značaja, er hat keinen Charakter itd. itd. — ti izrazi, slovenski in nemški razjasnijo, kar smo o objektivnem in subjektivnem naziranju povedali, sami po sebi. —

Objektivno naziranje pa ne vpliva samo po strani spoznavanja (Erkennen), ampak seve tudi po strani čutov (Fühlen) in volje (Wollen); saj so vsi ti trije temeljni fenomeni v človeku tako vdruženi v drug drugega, da se ne dajo ločiti niti pri najmanjšem pojavu človeške zavesti; ločimo jih le teoretiško za znanstvene namene. Očito je torej, da ne bodo samo dopovedni stavki drugačni pri objektivnem naziranju ali izražanju, ampak da bo vpliv tudi pri vprašavnih in vsklicnih stavkih; in to tako, da, ker je vsklicni stavek najprimitivnejša jezikovna oblika — zakaj, se pojasni pozneje — bo vsklicni stavek silil izražanju v ospredje. Ker vsklicni stavki izražajo čut in voljo, je vpliv po ti strani velik. — Nadalje se drže tega pojava tudi po aktivnem in pasivnem izražanju raznolike konsekvence: koliko se ga drže po negativnem in pozitivnem naziranju, dozdej še nisem utegnil razmotriti. Očito pa je že iz tega, kar sem povedal, da subjektivno naziranje radikalno predrugači izražanje, torej vso strukturo jezikovo. Natančneje pogovorimo o objektivnem izražanju v zadnjem delu; to pa naj povdarim že zdaj, čeprav sem že večkrat, da se jezik ne spreminja po desetletjih, ampak po stoletjih in tisočletjih, da torej ne gre čez noč spreminjati naziranje in izražanje po nemški in drugih modah. In to je ena poglobitnih napak naše književne slovenščine, ki škodi posebno znanstvenemu razvoju; na srečo po strani duševno znanstvenih disciplin nekaj malega manj ko po naravoslovnih, ki pa jih nismo dozdej gojili še prav nič. — Zgoraj sem rekel, da je najbrž glagol vzrok našega objektivnega izražanja; popraviti moram tako, da glagol le posredno vpliva na razvoj obj. izražanja; vpliva pa jako, zato ker je vpliv objektivnega naziranja po strani dejanj (dogodkov!) posebno velik.

Ako bi hoteli biti že tukaj temeljiti, moralo bi se sedaj pojasniti še naziranje po kraju in času, t. j. naziranje a priori, ki smo ga že spredaj imenovali odločilnega za izražanje. Toda stvar se blini — in za začasno pojasnilo je podčrtne opazke več ko dovolj.

grmom vokalizma in čepimo za njim skoro še dandanes. Kar se je v Slovencih zasnovalo takega, da bi nam lahko pomoglo osamosvojiti se — brž se je zatrlo z molčanjem, v šolah pa so nas pitali in jih še pitajo »z ribo in jelenom«. Spomnim samo na delo Škrabčevo, ki je zakopano v »Cvetju«, spomnim na delo njegovo in Pleteršnikovo, ki se zagrizeno molči o njem, spomnim na Šumana, ki je imel toliko poguma, da se je osmelil napredno — zdaj seveda že zastarelo — Kurcijevo in pa Kernovo delo prenesti v slovensko slovnico za srednje šole, pa se ga je sramotno na laž postavilo. In opomnim še enkrat, da se je po vseh šolah nečastno ignoriralo celó delo Miklošičevo, pa ne samo za njega sintakso, že po materialu fenomenalno, ampak celo v drugih stvareh; zakaj tudi njegov trud je zaman poizkusil Šuman izkoristiti za šolsko življenje. In pa še to! Tudi Janežiča, ki je bil v prvih izdajah jako samostojen t. j. naroden, so postrigli, ga še strižejo, čezdalje bolj do golega. Da se mi nikdo merodajnikov ne pritoži o slovenščini naših mladih! Kakršne so hoteli imeti, take imajo: internacionalce čistega plemena po duhu in peru. —

Naš slovenski pouk torej dozdam ni bil pouk o jezikovni obliki, ampak pouk o gramatiški šabloni in nič drugega — zakaj poleg šablone bi bilo učiti način izraza, ki bi ga bili povzeli iz primerjanja in historijskega razvoja prav lahko, pa ga nismo! In to nakljubu veku zgodovinskih in primerjevalnih slovníc! Da, še našega Kopitarja so nam zamolčali, njega, ki je več zmogel, če je z mezinem zganil nad Primicem in njegovo slovnico, kot vse naše »slovenske« gimnazije. — Kaj bi še govoril o dušeslovni strani našega pouka! V vsej gimnaziji nisem čul ene pohvale o posebni krepkosti slovenskega izraza. S prepričanjem smo šli na univerzo vsi, da, kdor hočeš, moraš sam delati si pot skozi književno-jezikovno dračje, in bodi si s krvavo roko. — Nismo se torej učili jezikovnih oblik, kakor bi se jih biti morali, nismo se učili sintakse, kakor bi se je biti morali in nismo se prepričali, da bi se bila naša slovnica in nje pouk kedaj rešila latinskonemškega kopita!

In nismo se torej naučili slovenščine. V šoli ne! —

Kakšna je torej misel, kateri llešič in vsi mi drugi iščemo slovenskega izraza?

Nemška!

Na katerih nogah pa naj bi bila prišla v šolah misel do nas, ako ne na nemških?! Na slovenskih ni mogla, zakaj dejali smo, da se slovenščine nismo naučili, Wundt pa nam je že spredaj, precej spočetka, povedal, da jezik in oblike misli, vanj shranjene, so najprvi pogoj vsakateremu doživljanju vsakaterih misli, in da zavest posameznikova zida logiško stavbo misli z oblikami, že gotovimi in po jeziku od prednikov ji sporočenimi. Če je prav bila taka misel v slovenski obleki — pa je bila zato še bolj medla, pravzaprav ne nemška ne slovenska, ne krop ne voda, »gnus«, ki se ni hotel in se noče oprijeti pravih slovenskih možganov.

Zakaj »pomen besedi« sam po sebi ni vsebina jezika, kakor je llešič rekel, ampak »pomen besedi v njih stiku in po jasni (!) namembi«, to je šele vsebina jezikova; pa ne samo za jurista po »§-u 6.«, ampak za vse poštene Slovence! In prevečkrat sem že citiral llešičev izrek, da »v jeziku je založena duševna glavnica«, zatorej kar skratka lahko rečem, da bi si resnica pljusnila v lastno lice, ako bi tajila, da je ta glavnica založena v gole besede, stoječe in viseče Bog ve kje med nebom in zemljo, le ne druga pri drugi, v stiku, v zvezi in mejsebojnem razmerju in nanašanju! In šele, kadar dobimo to zvezano vsebino jezika v oblast, šele takrat se nam bo z »mislijo rodila beseda«, šele takrat bomo »jezik ustvarjali«, dotlej bomo hodili k Nemcu na posodo vedno. Zakaj šele takrat bomo zidali na svojo podlago in ne na tujo, in s svojim materialom in ne s tujim in s svojimi vezmi in ne s tujimi. Vse kar bi potem tujega prišlo v stavbo, bo v domačem delu izginilo samo po sebi: asimiliralo se bo. In takrat nam bo privržena tudi zgovornost, ki se je Hrvatje in Srbi radujejo edino le zato, ker znajo jezik — po Vukovi zaslugi, kakor bi ga tudi mi že dobršen del lahko znali po — Wolfovi.¹⁾

(Nadaljevanje pride.)

¹⁾ Prav: Pleteršnikovi.

